

A Főnix

Mint mitikus állat

Jőrös Bence Tamás régészeti, MA 1. évfolyam

Sámánizmus és népvallás

BMVD-151:17

Neptun: HY53N

2016. december 27.

Tartalom

Bevezetés, a dolgozat célja.....	2
A főnix megjelenése az ókori népeknél.....	2
Objektív elemzése a hitvilág szempontjából	5
Befejezés, összegzés.....	6
Bibliográfia.....	7
Képjegyzék.....	7

Bevezetés, a dolgozat célja

Az emberek szeretik a madarakat, hiszen egy szép napot szebbé tudnak varázsolni énekükkel. E mellett egy speciális tulajdonságuk – a repülés – kivételesen különlegessé teszi őket bárki szemében. Ehhez még hozzáadva az emberi találékonyságot is, gyönyörű lények születtek meg. Szemináriumdolgozatom témája az egyik ilyen állat, a Főnix képének átfogó ismertetése, főleg a nyugati kultúra szempontjából. Dolgozatomban megpróbálom feloldani ennek a lénynek a szimbolikáját, illetve választ keresek arra a kérdésre, hogy miként is alakulhatott ki egy olyan helyzet, amelyben – bár rengeteg mitikus állatot ismerünk – ez a lény kiemelkedő helyen szerepel még ma is.

A főnix megjelenése az ókori népeknél

Pontosan megmondani, hogy melyik századtól lehet a klasszikus értelemben vett főnixről beszélni, nem lehet. Ez a mitikus állat már sok évszázada benne él az emberi köztudatban.

Elsősorban mindenképpen ki kell emelni az ókori Egyiptom területét, ahol felbukkan a Főnix alak. Egy (vagy több) valószínűleg az Újbirodalom idején (Kr.e. 1532-Kr.e.1070) élt írnok (vagy írnokok) jegyez(tek) fel a Halottak könyvéből egy mondókát, amelyben már megjelenik az állat. Mivel a Halottak Könyve nem egyetlen szerző munkája, ezért nem egyértelmű, hogy pontosan ki írt róla.¹ Néhány szövegrész tartalma azt sejteti, hogy ez a mű valójában nem is az élők számára készült, tehát nem élők olvasták, ugyanis olyan helyzetek szerepelnek benne, amikbe csak a szellemlények juthattak.² Az említett, 17. szakasz szövegének a főnixmadárra vonatkozó részlete a következőképpen hangzik:

„(...)Én vagyok az a nagy főnix
aki Héliupoliszban van,
Számadója annak, ami létezik”.³

Ehhez a szöveghez magyarázatot is fűzött az írnok:

„Mi ez?

OZIRISZ az.

Ami létezik – sebei azok, holtteste az.

Más szóval:

Az örökkévalóság az, az öröklét.

¹ KEMP 2007, 19.

² KEMP 2007, 20.

³ KEMP 2007, 23.

Az örökkévalóság – a nappal az.

Az öröklét – az éjszaka az”.⁴

Egyértelmű, hogy itt a főnixmadarat, és Oziriszt, a holtak országának királyát helyezik egy lénybe, e mellett ugyanebben a szakaszban lehet arról olvasni, hogy Ré, a Napisten a holnappal, míg Ozirisz, a holtak istene a tegnappal van azonosítva, tehát egyfajta ellentétként áll közvetett módon itt a Nap és a főnix. Ez valamennyire abszurdum, ugyanis, mint fentebb olvasható, a főnix lakhelye, így Oziriszé is a Napváros, Héliopolisz. Ebből eredhet az a nagyon gyakori hiedelem, hogy valójában az egyiptomi Héliopolisz legmagasabb pontján rak fészket a főnix, ahova bizonyos időközönként (egyes elméletek szerint 500 évente⁵) feltámadni, vagy meghalni és a fiókáját kikeltetni jár. Talán a főnixmadár feltámadását is lehet Ozirisz feltámadásával magyarázni. Azonban a főnix nem csupán az alvilágba ad „belépőt” az embernek, hanem ezen a világon marad – egy olyan lehetőséget tár a szemlélő elé, amelyben gyakorlatilag az örök élet fogalmazódik meg (a újbóli halálon-feltámadáson keresztül), ami az átlagembernek mindig is csábító volt. E mellett ugyanebben a műben, a 9. szakaszban is olvasható a főnixmadár neve, amikor Ozirisz átmenetileg átveszi Hórusz szerepét és bosszút áll Széthen (így adva neki szabad mozgást égen és a földön):

„(...) Enyém a mindenség,

Nekem adatott teljesen.

Beléptem, mint sólyom,

Előjöttem, mint főnix.

Hajnalcsillag,

Nyiss utat nekem,

Hogy beléphessek békében a szép Nyugatra!(...)”.⁶

Itt természetesen a sólyom alakja Hóruszra, a főnix alatt pedig Oziriszra utal. Talán ez választ adhat arra, hogy miért éppen egy feltámadó és lángoló madár képe jelenik meg: olvasatomban a hihetetlen nagy szabadságot fogalmazza meg, ezen kívül egyfajta *axis mundi*, létra, lépcső szerepét tölti be a szellemvilág és az emberek között (erről alább még lesz szó).

A görögök írók közül Hérodotosz (Kr.e. 484 – Kr.e. 425) ír a főnixről, de ő is szervesen az egyiptomi kultúrához köti. Leírja, hogy ő járt az egyiptomi Héliopoliszban, de az itteni templomban sajnos nem találkozott ezzel a madárral, azonban rendkívül hitelesnek tűnő (?) ábrázolásokat látott: szerinte nagyjából megjelenésében hasonlít egy sashoz, de a tollai nagyrészt vörösek, de van benne arany is. (Talán ebből a színekombinációból eredhet a tűz motívum?). Állítólag az itteniek azt mondták neki,

⁴ KEMP 2007, 23.

⁵ INTERNET 1, 6.

⁶ KEMP 2007, 53.

hogy 500 évenként jelenik meg ez a madár náluk, elég valószínűnek tűnik, hogy a ma ismert számadatok erre vonatkozólag innen származhatnak. E mellett még azt is kideríti (amit ő kritikával kezel), hogy a főnix őshazája Arábia, és innen szokott elmenni a Nap szentélyéhez (ez az egyiptomi értelmezés szerinti Héliopolisz), és ezen a helyen mirhából építi fel fészket, amit aztán felgyújt, meghal az idősebb apa és az utódja kikel.⁷ Valószínű azonban, hogy Hérodotosz a már ekkor ismert szóbeli hagyományt írta csak le az utókornak, ugyanis az itt tevékenykedő papok valószínűleg nem adhattak ki belső információt templomukról, kultuszukról, főleg nem egy „idegennek”. Természetesen ezek csak a legnépszerűbb magyarázatok, de sok helyen mást is lehet találni: egyes elméletek szerint a főnix a Hajnalcsillaggal vagy a Vénusszal van azonosítva. Előfordul olyan álláspont is, amely alapján az istenek teremtésében volt az ókori egyiptomiak szerint szerepe.⁸ Megint más álláspont szerint a főnix sokkal kevésbé sasra, inkább a pávához hasonlítható. Azonban, mivel a görög művészetben nem maradt fent főnixábrázolás, meglehetősen nehéz döntő bizonyítékot hozni a témában és egységes álláspontot kialakítani.⁹

Természetesen más népeknél is feltűnik a madáralak, azonban teljesen más szerepben: például az ókori Mezopotámiában a főnixmadaraknak az ég szféráinak elkülönítésében van szerepük.¹⁰

Azt, hogy Európa szívébe is eljutott már az ókorban a főnix kultusza, mi sem bizonyítja jobban, hogy a Római Birodalom területén is fel-felbukkan főnixábrázolás. Egyes Hadrianus (117-138) és Antonius Pius-kori (138 – 161) pénzérméken is ábrázolják a madarát, méghozzá a sastól eltérő alakban, hosszú nyakkal, és szintén hosszú, kecses lábakkal. Ebben az alakban jobban hasonlít egy daruhoz,¹¹ mely ebben az alakban néhány mozaikon is megfigyelhető. Valószínűleg Hadrianus császár szíriai látogatása után ismerhették meg ezt a mitikus lényt. Ahol bizonyosan tudunk főnixábrázolásról, az Pompeiiben az Euxinus kocsma, illetve az Ízisz-templom. Az előbbinél növénymotívumokkal keretelve jelenik meg, nem messze a bejáratától: a főnix felett girlandok lógnak le, mellette két kicsi bokor figyelhető meg. Egy felirat is olvasható: PHOENIX FELIX ET TV.¹² **(1. KÉP)**

Fontos kiemelni, hogy ez az ábrázolásmód ment tovább a középkorba is, tehát egyes területeken egészen bizonyosan nem, mint sas madarat, hanem mint darut, vagy pávát képzeltek el. Erre az egyik legjobb bizonyíték a 12. századi *Aberdeen-i bestárium*, amit ma is az a Westminsterben őriznek. A 12. századtól tartalmaz egy listát az összegyűjtött mitikus lényekről. (Hasonló tartalmú az *Ashmole*

---

⁷ GERÉB 1892, II., 73.

⁸ INTERNET 1, 8.

⁹ TAMMISTO 1986, 174.

¹⁰ INTERNET 1, 2.

¹¹ TAMMISTO 1986, 172.

¹² TAMMISTO 1986, 174-175.

bestarium).¹³ Ebben található egy cikkely a főnixekről is, néhány képpel ellátva. Már rögtön a miniatúrában feltűnik, hogy a tárgyalt madárnak kecses lába, hosszú nyaka, hosszú szárnyai és világos-vörös tollazata van. **(2-3. KÉP)**

A felhozott példák ellenére nem csak Európában honosodott meg ez a madáralak. Beszélni kell pár szóban a távol-keleti főnixekről is. Szerencsére nem kell messzire menni ahhoz, hogy példákat hozzunk az itteni főnixábrázolásokra. A népvándorlás-kor egyik fő jellemzője, hogy az emberek, mozgásuk során nyomot hagynak maguk után/mögött, így a tárgyakban jól nyomon lehet követni ezt a folyamatot. Így a magyarországi hunkorszak (5-6. század) tárgyi emlékei közül ki kell emelni a szentesi sírmezőben talált kínai főnixmintás rozettaszerű szíjveretet (anyaga fehérbronz, közepén gomb, ettől jobbra és balra egy-egy hosszú nyakú és hosszú farkú madárábrázolás).¹⁴ Azért feltételezhető, hogy itt egy sokkal távolabbi terület motívumkincsével van dolgunk, mert sem az iráni, sem a perzsa formakincs nem mutat bármifajta hasonlóságot. **(4-5. kép)**¹⁵ Azonban egyértelműen nem egy Kínából hozott tárgyról, hanem egy önálló, talán helyben készült művészeti alkotásról van szó, a kínai művészeti stílus hatásaival.

Objektív elemzése a hitvilág szempontjából

A Főnixmadár, mint már utaltunk rá, egyértelműen lehet értelmezni egyfajta *axis mundiként*, vagyis létraként, kapcsolatot teremtve az ég és a föld között. Madáralakja lehetővé teszi, hogy szabadon szálljon, kapcsolatot tartva a világ rétegei között. E mellett *cingulus mundi*, égöv szerepét is betöltheti, mivel a vertikálisan és horizontálisan egyaránt egyfajta vándorlás figyelhető meg ennél a lénynél. Fontos azonban, hogy minden szempontból egyfajta ciklikusság figyelhető meg: ugyanolyan időközönként tér vissza, ugyanoda. E mellett egy nagyon erős áldozatmotívum is megfigyelhető: feláldozza magát az új életéért, illetve, ha azt nézzük, hogy halálakor születik meg az új madár, akkor ez a jelentés még erősebb lesz. Feláldozza magát a jövő nemzedékért, saját élete és halála teszi lehetővé az új generáció felnövelését. Ez által nem teljesen egy szellemlényről lehet beszélni, sokkal inkább egy hídról, egy köztes állapotról az emberi és a szellemvilág között. Nem egy antropomorf lényről van szó, de nem is lehet azt mondani, hogy nincs semmi emberi benne. Az azonban vitán felül áll, hogy már a kezdetektől összekötötték a halál motívummal a madár létezését, így erős kapcsolata van bármely hitvilágban a túlvilággal, a halott szellemekkel.

---

¹³ INTERNET 2.

¹⁴ TAKÁCS 1923-1926, 161.

¹⁵ TAKÁCS 1923-1926, 162.

Befejezés, összegzés

Összefoglalóan azt lehet mondani, hogy a főnixmadár, mint az ég egyik mitikus madara mindig is, talán már a kezdetektől foglalkoztatta az emberi fantáziát. Az, hogy egészen a mai napig fent maradhatott, kisebb változtatásokkal a kultusza (tűz motívum hozzárendelése, stb.) többek között a korok közötti kontinuitásnak és annak köszönhető, hogy a különböző hitvilágok, néphiedelmek kapcsolódnak egymáshoz, ez alól nem kivétel a tételes vallások sem (a főnix a kereszténységben Krisztus szimbóluma, a feltámadáshoz kötik). Tény, hogy bár jelentése sokszínű, mégis általánosságban elmondható, hogy egy pozitív mitikus állat képét vázolják fel a különböző történetek.

Bibliográfia

GERÉB 1892

INTERNET 1

INTERNET 2

KEMP 2007

TAKÁCS 1923-1926

TAMMISTO 1986

GERÉB József: *Hérodotosz történeti művei I-III.* Budapest 1892.

https://www.academia.edu/3288410/Galactic_Center_in_Ancient_Myth.

Utolsó megtekintés: 2017. január 12.

<https://www.abdn.ac.uk/bestiary/>. Utolsó megtekintés: 2017. január 12.

KEMP, Barry: *Az egyiptomi Halottak Könyve. Bevezetés.* London 2007.

TAKÁCS Zoltán: Kínai sárkány és főnix a szentesi leletek közt. *Az Országos Magyar Régészeti Társulat Évkönyve 2 (1923-1926)*, 160-166.

TAMMISTO, Antero: PHOENIX FELIX ET TV. *Arctos 20 (1986)*, 171-225.

Képjegyzék

1. kép

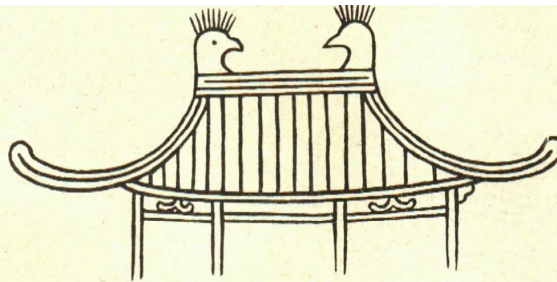

2-3. kép

1. ábra. Fedélszerép zárólappja főnixábrázolással. Kína. Han-korszak. Laufer után.

Abschlussplatte eines Dachziegels mit Phönixdarstellung. China. Hanzeit. Nach Laufer.

4. ábra. Épület ábrázolása egy kínai festményen, madárfejalaku tetődíszsel. T'ang-korszak. Stein Aurél után. Részlet.

arstellung eines Gebäudes auf einem chinesischen Gebäude mit Vogelköpfen als Dachreitern. T'angzeit. Nach Aurel Stein.

4-5. kép